

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш.УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ
ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

«EDU.E-HISTORY.KZ»
ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ

№ 3(7) шілде-қыркүйек 2016
ISSN 2710-3994

EDU.E-HISTORY.KZ
**электрондық ғылыми
журнал**

2016, № 3(7)

EDU.E-HISTORY.KZ
электронный научный журнал

ISSN 2710-3994

EDU.E-HISTORY.KZ
electronic scientific journal

2016, № 3(7)

Құрылтайшы:

Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Бас редактор

Қабылдинов Зиябек Ермұханұлы

Редакциялық алқа:

Р. Абдуллаев (Өзбекстан), Н. Аблажей (Ресей), Б. Аяған, М. Әбусейітова, С. Әжіғали,
Н. Әлімбай, Б. Байтанаев, Қ. Жұмағұлов, Ғ. Кенжебаев, Б. Көмеков,
Мансура-Хайдар (Үндістан), Р. Масов (Тәжікстан), Ә. Мұқтар, В. Плоских (Қырғызстан),
Ю. Петров (Ресей), О. Смағұлов, Сон Ен Хун (Оңтүстік Корея), Е. Сыдықов,
У. Фиерман (АҚШ), А. Чубарьян (Ресей)

Жауапты редактор:

З. Төленова

Редактор:

Р. Көбеев

Редакцияның мекен-жайы:

050100, Қазақстан Республикасы,

Алматы қ.,

Шевченко көшесі, 28,

Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты,

«Edu.e-history.kz»

электрондық ғылыми журналының редакциясы

Телефон: +7(727)272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru

Электрондық мекен-жай: <https://edu.e-history.kz/>

Ғылыми журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің
Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде 2014 ж. 29 қазанында тіркелген.
Тіркеу нөмірі № 14602-ИА. Жылына 4 рет жарияланады (электронды нұсқада).

Мақалаларды қайта бастырып жариялағанда, микрофильмге және басқа да көшірмелерге түсіргенде
міндетті түрде журналға сілтеме жасау қажет.

Учредитель и издатель:

РГП на ПХВ «Институт истории и этнологии им.Ч.Ч. Валиханова»
Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан

Главный редактор

Кабульдинов Зиябек Ермуханович

Редакционная коллегия:

Р. Абдуллаев (Узбекистан), Н. Аблажей (Россия), Б. Аяган, М. Абусейтова, С. Ажигали,
Н. Алимбай, Б. Байтанаев, К. Жумагулов, Г. Кенжебаев, Б. Комеков,
Мансура-Хайдар (Индия), Р. Масов (Таджикистан), А. Муктар, В. Плоских (Кыргызстан),
Ю. Петров (Россия), О. Смагулов, Сон Ён Хун (Южная Корея), Е. Сыдыков,
У. Фиерман (США), А. Чубарьян (Россия)

Ответственный редактор:

З. Толенова

Редактор:

Р. Кубеев

Адрес редакции:

050010, Республика Казахстан,
г. Алматы,
ул. Шевченко, 28.

Институт истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова,
«Edu.e-history.kz»

Редакция электронного научного журнала

Телефон: +7(727)272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru

Сайт журнала: <https://edu.e-history.kz/>

Научный журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан, свидетельство о регистрации:
№ 14602-ИА от 29.10.2014 г. Публикуется 4 раза в год (в электронном формате).

При повторной публикации статей, съемке на микрофильмах и других копиях необходимо обязательно ссылаться на журнал.

Founder and publisher:

RSE on REM "Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology"
of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan

Editor-in-chief:

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich

Editorial board:

R. Abdullaev (Uzbekistan), N. Ablazhey (Russia), B. Ayagan, M. Abuseyitova, S. Azhigali,
N. Alimbai, B. Baitanaev, K. Zhumagulov, G. Kenzhebaev, B. Komekov,
Mansura-Khaidar (India), R. Masov (Tajikistan), A. Muktar, V. Ploskikh (Kyrgyzstan),
Y. Petrov (Russia), O. Smagulov, Song Yong Hoon (South Korea), E. Sydykov,
W. Fierman (USA), A. Chubaryan (Russia)

Executive editor:

Z. Tolenova

Editor:

R. Kobeev

Editorial address:

050010, Republic of Kazakhstan,
Almaty,

28 Shevchenko Str.

Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology,

«Edu.e-history.kz»

Editorial electronic scientific journal

Phone: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

E-mail: edu.history@bk.ru

Journal website: <https://edu.e-history.kz/>

The scientific journal is registered at the Committee for Communications, Informatization and Information of the
Ministry for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan, r
egistration certificate:

No. 14602-IA dated October 29, 2014. The journal is published 4 times a year (in electronic format).

When re-publishing articles, shooting on microfilm and other copies, it is necessary to refer to the journal.

ӘОЖ 94(564.3) “19/20” 1963 – 1964

KIBRIS OLAYLARI

Zhumatayeva D.¹, Turlybek A.²

¹Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi PhD, Okutman

E-mail: dinarazhumatayeva@gmail.com

Tel: +7 702 325 91 80

²Suleyman Demirel Üniversitesi PhD, Okutman

E-mail: aslan.turlybek@sdu.edu.kz

Özet. 1960 Antlaşmaları ile kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti’nde kurucu haklar olan Türkler ve Rumlar arasında görüş ayrılıkları 1963 yılında doruğa tırmanmış, iki halkın birarada yaşamalarının güçleştiren şiddet eylemleri başlamıştır. Üstelik Cumhurbaşkanı Makarios’un Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası’nın bazı maddelerini tek yanlı değiştirmeye çalışması ve Ada’daki enosis yanlısı EOKA örgütünün Türk toplumuna yönelik saldırıları da tırmanmaya başlamıştır. Bu durum garantör devlet statüsüyle Türkiye’nin müdahalesini zorunlu kılmıştır. Özellikle şunu da bildirmemiz gerekiyor ki, Ada’da yaşanan dramı iki toplumun sivil halkının yaratmadığını, insani tarihe lekeleyici iz bırakan tabii ki emperyalistlerle

Enosisçilerdir. İncelememizde adeta Rum-Yunan karşıtı bir algılanmaya maruz kalınabilir. Fakat dönemin olaylarına kendi penceresinden baktığımızda hakikatlerin birbir ortaya döküldüğünü görebiliyorsunuz. Söz konusu araştırma 1963-1964 Olaylarını hakikatlerini ortaya koymaya amaçlamaktadır. Ayrıca araştırmada özet olarak dönemin büyük devletlerinin gerçek tutumunun da sergilenmesi açısından önemli olduğunu vurguluyoruz.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Türkiye, Yunanistan

1963 – 1964 Ж. КИПРДЕГІ ҚАҚТЫҒЫС

Жұматаева Д.¹, Тұрлыбек А.²

¹Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық Қазақ-Түрік университеті PhD, аға оқытушы\

E-mail: dinarazhumatayeva@gmail.com

Tel: +7 702 325 91 80

²Сулейман Демирел универсиеті PhD, аға оқытушы

E-mail: aslan.turlybek@sdu.edu.kz

Аңдатпа. Бұл мақалада 1963-1964 ж. Кипрде орын алған саяси-әлеуметтік шиеленістің алғышарттары мен негізгі себептері қарастырылады. 1960 ж. құрылған Кипр Республикасындағы Түріктер мен Румдар арасындағы көзқарас айырмашылығы екі халық арасында алауыздықты туындатып, өзара қақтығыстарға себеп болды. Сонымен қатар Президент Макариостың Кипр Конституциясының кейбір баптарын біржақты өзгертуі және ЭОКА-ның (Кипрді азат ету Ұлттық ұйымы) кипрді Грецияға біржолата қосу әрекеті, жергілікті Түріктерге қысым тудырды. Бұл мәселе кепіл мемлекет Түркияның оқиғаға араласуына мәжбүрледі. Бірақ Кипрдегі саяси ахуалдың өршуі, аралдың бейбіт екі халқының мақсаттарынан емес, империялистер мен энosisшілердің себебінен туындаған болатын. Мақала барысында Түрік-Рум өшпенділігінің себептері мен өзара қақтығыстардың орын алуына зерттеушілердің еңбектеріне негізделі отырып, мәселеге объективті баға беруге тырыстық.

Түйін сөздер: Кипр, Түркия, Греция, Эносис, Конституция, Қанды жаңа жыл.

КИПРСКИЙ КОНФЛИКТ 1963 – 1964гг.

Жұматаева Д.¹, Тұрлыбек А.²

¹Международного казахско-турецкого университета имени Х.А. Яссави

²PhD, старший преподаватель Университет имени Сулеймана Демиреля, PhD, старший преподаватель

Аннотация. В этой статье рассматривается предпосылки и основные причины социально-политических конфликтов в Кипре в 1963-1964 годов. Созданном в 1960 году Кипрской Республике из-за различий мировоззрения между турками-киприотами и греками-киприотами возникла столкновение. Вместе с этим, активная работа президента Макариоса по одностороннему изменению некоторых положений Конституции Кипра, а также действия приверженцев ЭОКА, направленные на присоединение Кипра к Греции (эносис), усилили давление на турков. Обострение отношений заставило вмешаться в события страну-гаранта, то есть Турцию. Нагнетание политической ситуации на Кипре был не в угоду двух народов, а вопреки империалистов и сторонников эносиса. Статье мы постарались дать объективную оценку проблеме основываясь на труды ученых, исследовавших причины враждебности греков-киприотов и взаимных конфликтов в Кипре.

Ключевые слова: Кипр, Турция, Греция, Англия, Эносис, Конституция, Кровавый Новый год.

CYPRUS CONFLICT in 1963-1964

Zhumatayeva D.¹, Turlybek A.²

¹International Kazakh-Turkish University named after Hoca Ahmet Yasavi PhD, Senior Lecture

²Suleyman Demeirel University PhD, Senior Lecture

Abstract. This article discusses the background and the main causes of social and political conflicts in Cyprus in 1963-1964 years. In the Republic of Cyprus, which was established in 1960, due to differences between the worldviews of the Turkish Cypriots and Greek Cypriots, the clashes occurred between them. At the same time, the active policy of President Makarios to unilaterally change certain provisions of the Constitution of Cyprus, as well as the actions of EOKA which aimed the unification of Cyprus with Greece (Enosis), increased pressure on the Turks. The aggravation of relations forced Turkey which was one of the guarantor countries to intervene in the event. The tensed political situation in Cyprus was not in the interests of the two peoples, but in the interests of the imperialists and supporters of enosis. In the article we try to give an objective assessment of the problem based on the works of scholars who investigated the causes of the hostility and conflict between Greek Cypriots and Turkish Cypriots.

Keywords: Cyprus, Turkey, Greece, England, Enosis, the Constitution, Bloody New Year.

Giriş

Zürih ve Londra Antlaşmalarının VIII. Bölümünün I. Maddesine göre konferansa katılan taraflar, 19 Şubat 1960'tan başlayarak en geç 12 ay içinde bu anlaşmada belirtilen hususları uygulamaya koyabilmek için, egemenliğin devredilmesine ilişkin tedbirlerin alınmasına başlayacaktır. Bu amaçla, Zürich – Londra Antlaşmalarının VIII. Bölümünün II. Maddesinin a.b ve c. bendeleri gereğince Kıbrıs'ta 1959 Mart ayı sonunda geçici bir hükümet kuruldu [1, s.13]. Büyük bir özenlikle ve gizlilik içerisinde yürütülen anayasa tasarısı 6 Nisan 1960'ta tamamlanabildi.

İngiliz üsleri sorunu çözümlendikten sonra 6 Temmuz 1960 günü anayasa tasarısı üzerinde son değişiklik yapılarak kabul edildi [2, s.91]. Anayasanın son biçimini almasından ve Ada'daki İngiliz üsleri sorunun çözülmesiyle 21 Temmuz 1960'da İngiliz parlamentosu Kıbrıs'ın Cumhuriyet olması hakkında oyladı. 29 Temmuz 1960 günü Kraliçe tarafından da onaylandı. "1960 Kıbrıs Kanunu" adını taşıyan bu metne dayanılarak Kraliçe tarafından Kraliyet özel Konseyinin (Privy Council) tavsiyesi ile, 3 ağustos 1960'ta "1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Emirnamesi" (Republic of Cyprus Order in Council 1960) çıkarıldı ve emirname 16 Ağustos 1960'ta yürürlüğe girdi [2, s. 91].

16 Ağustos 1960 günü İngiltere adayı terk etti. Böylece haksız olarak uluslararası hukuka aykırı bir yönetimle tek taraflı olarak ilhak ettiği Kıbrıs adasındaki yönetimi 82 yıl sonra ada halkına devretti. İngiliz Yönetiminin Valisi Sir Hugh Foot Chichester adlı İngiliz savaş gemisiyle Mağusa limanından ayrıldı. Antlaşma gereği Türk – Yunan alayları Kıbrıs'a ayak bastı. Böylece, Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurucu iki ortağının Anavatanları olan Türkiye ve Yunanistan'ın garantörlük yetki ve sorumlulukları, kabul edilmiş bulunan sayıdaki silahlı güçler aracılığıyla fiiliyata geçmiş oluyordu [3, s. 176]. Ada'da hep kimliklerini korumaya çalışan Türkler artık Türkiye'nin girişimleri sonucunda Kıbrıs Cumhuriyeti'nin eşit haklara sahip kurucu ortağı olmayı başarmıştır. Böylece Yunan ve Rum ikilisinin Ada'yı Yunanistan'a ilhak etmek Enosis düşlerine gem vurulmuştur. Fakat itiraf etmeliyiz ki bir devlet ortaya çıkmasına rağmen Kıbrıslı diye bir millet yaratılamamıştır. Anayasa ve milletlerarası statü yürürlüğe koyulmasına rağmen Kıbrıs Rum toplumu liderleri tarafından ihlal edilmeye başlamıştır [4, s. 372].

1. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kuruluşundan Sonra Ortaya Çıkan Sorunlar a) Belediyeler Sorunu

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşundan hemen sonra, Makarios ve Rum yöneticileri Kıbrıs'ı kuran uluslararası Antlaşmaları ve Anayasa'yı benimsemediklerini gösteren bir tutum almaya başlayarak bunları değiştirme eğilimlerini açıkça ortaya koymuştu. Bununla yetinmeyen Makarios, Kıbrıs Radyo Televizyon Kurumu'nu, Hellenizm duygularını canlandırmak için kullandı. Hatta makam arabası ve Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda Yunan bayrağını dalgalandırmış [5, s. 19]. İlk sorun olarak karşımıza bağımsız belediyeler ilkesi gelmektedir.

Zürih Antlaşması ve Anayasanın 173'üncü maddesinde öngörülen ayrı belediyeler kurulması problem olmuştur. Bağımsızlıktan önce Kıbrıs'ta birleşik belediyeler mevcuttu. 1958 yılında EOKA tedhiş eylemleri yüzünden Türk toplumu ayrı belediyeler kurmak yoluna gitmişlerdi. Bu fiili durum İngiliz Sömürge İdaresi tarafından 33/1950 sayılı Kıbrıslı Türklere ait Belediyeler Kanununun çıkarılmasıyla tanınmıştı. Anayasanın 188/2 fıkrası uyarınca bu durum 31 Aralık 1960'a kadar yürürlükte kaldı. Daha sonra yeni durumun tesis edilmemesi nedeniyle 1962'e kadar süre uzatıldı [2, s. 100]. Türkler beş büyük şehirde Anayasa hükmü gereğince belediye kurmak haklarını kullanmak istemişlerdi. Rum tarafı bu konuda gereken kanunun çıkmasını engelledi. Bunun üzerine Türk Toplum Meclisi (TTM) Belediyeler kanununu çıkarttı ve 3 Ocak tarihli Resmi Gazetede yayınladılar. Rum tarafı TTM Belediyeler kanununu kabul etmedi. Konu Yüksek Anayasa Mahkemesine verilmişti. Ama Makarios daha evvelden "hareketimin Anayasaya aykırı olduğuna dair karar alınsa bile tanımayacağım" diye mahkeme kararına boyun eğmeyeceğini alenen açıklamıştı.

Makarios Anayasal bir hakkı reddetmeyi "Kıbrıs'ın iç sorunu" olarak görüyor ve bunu ısrarla her zaman tekrarlıyordu. Makarios'u buna iten sebeplerine bakarsak, "Bizans İmparatorluk ideallerinin mirasçısı ve emperyal ayrıcalıkların taşıyıcısı ve Yunanistan'la Enosis'in gerçekleştiğini görünceye kadar huzur bulmayacağım" diye haykırışıyla her zaman Cumhuriyet'in yoluna bir engel olduğunu anlıyoruz. Ayrıca Nikos Kranidiotis, Cumhuriyetin ilk yıllarında Makarios'un duruşuna şöyle psikolojik yorum yapar: "Makarios, 1960'tan sonra çift kişilikli oldu. Bir yandan, Bizans geleneğinin taşıyıcısı ırkın topluma yüklediği zorunlukların mirasçısı, koruyucusu ve tek ideali Enosis olan esir adanın Etnarş'ıydı. Öte yandan Anayasa'ya bağlı kalıp Cumhuriyetin bağımsızlığını sürdürmeye yemin etmiş siyasal liderdi. Bu iki zorunluk onun içinde sürekli çatışma halindeydi, ya ilki zaman zaman ikincisini bastırıyordu ya tersi oluyordu" [6, s. 127] – burdan da anlaşıldığına göre bizim yorum yapmamıza bile gerek kalmıyor.

b) Kıbrıs Ordusu Kuruluşunda Sorun

Anlaşmazlığın diğer ikinci boyutu ise, silahlı kuvvetlerin kurulmasında boy gösterdi. Antlaşmalara göre Kıbrıs'ta öngörülen Ordu'nun mevcudu 2000 kişilikti. Kurulacak Asker'in %40'ı Türk, %60'ı ise Rumlardan oluşacaktı. Ordu'ya kayıtlar 3 Şubat 1961 tarihinde başladı. Kıbrıslı Türkler, Kıbrıs Türk birliklerinin Kıbrıslı Türk komutanının idaresinde ayrı olarak kurulmasını istiyorlardı. Makarios ordu içinde ulusal birliğin oluşturulması gerektiğini, her birliğin bir Kıbrıslı Rum komutan ile bir Kıbrıslı Türk komutan yardımcısının komutası altında örgütlenmesini savunuyordu. Fazıl Küçük, dil, din, disiplin alışkanlıkları nedeniyle karıma birlikler kurmanın ordu içinde disiplinsizliğe sebep toplumsal karmaşa yaratacağı gerekçesiyle 20 Ekim 1962'de veto hakkını kullandı [7, s. 261]. Bundan sonra Makarios dışarıdan destek aramaya girişti. Böylece Başpiskopos Makarios'un kendi düşüncelerini destek bulmak amacı ile 2 Haziran 1962 günü ABD'ye gitmiş 5 Haziran günü ABD'de Başkan Kennedy ile yapmış olduğu görüşme esnasında "Sayın Başkan, ABD Başkanlığına geleceğine bilseydim, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temelini oluşturan 1959 Zürih ve Londra Antlaşmalarını imzalamazdım" diyerek bu konudaki gerçek niyetin ortaya koymuştur [8, s. 24].

c) Kamuda Temsiliyet Sorunu

Kıbrıs Rum toplumu liderleri tarafından ihlal edilmeye başlayan bir başkaanlaşmazlık, Rumların daha uygulamanın başında, devletgörevlerine Türklerin %30 oranda alınmaları, Türk

Cumhurbaşkanıyardımcısınınveto hakkıgibi konularda anlaşmazlıklar çıkardı. Türklere tanılan haklarıgerialmak ve bu yolda yaptıklarıolupbittilerle başarı kazanınca Ada'yı resmen Yunanistan'a bağlamayısağlamak olduğu gün yüzüne çıkmıştır [2, s. 100].

d) Makarios'un Anayasa Değişikliği Önerisi

Tarafların takınmış oldukları siyasi tavırlar bir yana bırakılacak olursa 1963 yılı sonu gelindiğinde Kıbrıslı Türklerin, 1959-1960 Antlaşmaları ve Anayasayla elde etmiş oldukları birtakım haklardan mahrum kaldıkları söylenebilecektir [9, s. 69]. Cumhurbaşkanı Makarios, adil olmadığını düşündüğü Anayasa ve Antlaşma hükümlerinin uygulamayarak hem ulusal, hem de uluslararası hukuka aykırı bir durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Böylece Makarios, 1960 Anayasası'nın Kıbrıs'ta yönetimi olanaksız kıldığını ileri sürüyordu. Ayrıca Makarios Anayasa Türk topluluğunu Rumlar önünde korumak amacıyla geniş yetkiler tanınmış ve Makarios'a göre Türkler bu yetkileri kullanınca da ada yönetilmez duruma gelmiştir. 1960 Anayasası düzeninin değiştirilmesi gereği bir bütün olarak Kıbrıs halkının zararına olarak iki toplumu birbirinden uzaklaştırılan ve uygulanma niteliğinden yoksun olan hayalî bir düzen olarak nitelendirilip, haklı gösterilmek istenmiştir [10, s. 128-129].

Kıbrıs Rum tarafı, bu düzenin değiştirilmesi zorunluluğunu bizzat kendi hukuka aykırı eylem ve işleriyle yaratmış ve 1960-1963 yılları arası uygulanmasının 1960 düzeninin uygulanmaz bir düzen olduğu görüşünü doğrulayacak bir biçimde oluşmasını sağladıktan sonra, bu düzenin değiştirilmesi için haklı gerekçelerin bulunduğu tezini işlemeye başlamıştır [2, s. 102]. Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'na tecavüzce yapılan ihlallere Türkiye 1961'den itibaren daima uyarmalar yapmak zorunda kalmıştır. Dışişleri Bakanı Selim Sarper 5 Ağustos 1961 tarihin de verdiği demeçte; Kıbrıslı Türkler iyi niyetle Zürih ve Londra Antlaşmalarını kabul etmişlerdi. Bu antlaşmaların tatbiki için hüsnüniyetle çalışıyoruz. Bu antlaşmaları ihlal etmek isteyenler olursa netice onların lehine olmayacaktır. Temenni ederim ki, Kıbrıslılar ellerindeki nimetin kıymetini bilerek Zürih ve Londra Antlaşmalarını başarıya tatbik etsinler demiştir [4, s. 373].

Anayasada mutlaka değişiklik yapılmasını düşünen Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios, 22-26 Kasım 1962'de Dışişleri Bakanı Spyros Kyprianu'la birlikte Türkiye'ye yaptığıresmi ziyareti sırasında Anayasayı değiştirme eğilimini Türk Hükümetine iletmıştır [11 s. 94]. Ancak buistek Türk Hükümeti Başbakanı İsmet İnönü tarafından, Türkiye Kıbrıs Anayasasınınıtek taraflıolarak değiştirilmesini asla

onaylamayacağınıoldukça sert bir biçimdereddetmiştir[12 s. 219]. İşin garip tarafıise bu değişiklik önerilerine üstü kapalıolarak resmidüzeyde destek veren garantör ülkenin İngiliz Yüksek Komiseri olmasıda bir haylidüşündürücüdür. Makarios, Kıbrıs'taki ve uluslararasıalandaki siyasi gücünü

kullanarak isteklerini gerçekleştirme yoluna gitti. Dolayısıyla adadaki gerginlik kısa süre içinde tırmandı ve toplumlararası çatışmalar baş gösterdi. Cumhurbaşkanı Makarios 5 Ağustos 1963'te Anayasa'yı değiştirme niyetini kamuoyuna açıkladı. Anayasa'dan kurtulma eğilimi, 1963 Eylülü'nden itibaren daha açık bir şekilde ortaya çıktı ve bilinen 1963 – 1964 Kıbrıs olaylarına yol açtı. Aynı zamanda Lefkoşa'da yayınlanan "Laikos Paratiritis" gazetesine 3 Eylül 1963 tarihinde verdiği bir demeçte Anayasayı keskin değiştirmeye kararlı olduğunu, Türkiye'nin müdahalesinin ve kuvvet kullanmasının saldırganlık olacağını ileri sürdü [2 s. 103]. 30 Kasım 1963'teyse Cumhurbaşkanı Yardımcısı Dr. Fazıl Küçük'e, tartışmalara zemin oluşturmak üzere resmen 13 Anayasa değişikliği teklifinde bulundu. Bu öneriler konusundaki detaylar İngiltere, Türkiye ve Yunanistan Hükümetlerine de bildirildi [9 s. 69].

d) a. Önerilen Anayasa Değişiklikleri Şunlardır:

1. Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Muavini'nin veto haklarının kaldırılması; Anayasa'ya göre Başkan ve Yardımcısı Bakanlar Kurulu ve Meclis'in Dış İlişkiler, Savunma ve Güvenlik konularındaki kararlarını veto etme hakkına sahipti;

2. Cumhurbaşkanı yurt dışında iken veya görevlerini yerine getiremeyecek durumda olduğunda, Başkan Yardımcısının ona vekâlet etmesinin sağlanması;

3. Meclis Başkanı Rum, Yardımcısı Türk üyelerce ayrı ayrı seçileceklerine, her ikisinin de Meclis Genel

Kurulunca seçilmesi; Bu durumda çoğunlukta Rumlar olduğu için Meclis Başkanı hep Rum olurken, Türk Yardımcı, Rumların istediği bir kişi seçilecekti;

4. Temsilciler Meclis Başkanı yurt dışında, ya da görevlerini yerine getiremeyecek durumda olduğunda, Meclis Başkanlığı görevini Meclis Başkan Yardımcısı tarafından yerine getirilmesi;

5. Bazı yasaların Meclis'te onaylanması için, ayrı çoğunluk şartına son verilmesi; Anayasa'ya göre vergi, belediyeler ve seçim yasaları için ayrı ayrı çoğunluk gerekirdi. Bu durumda Rumlar her şeyi çoğunluklarına dayanarak istedikleri gibi yapacaklardı;

6. Birleşik Belediyelerin kurulması; Anayasa'ya göre beş büyük şehirde [1] ayrı belediyeler kurulacaktı. Bu durumda Belediye Başkanları hep Rum olacaktı;

7. Adaletin dağıtımının birleştirilmesi; Rum suçlulara Rum, Türk suçlulara da Türk yargıçlar bakıyordu. Bu durumda Türk sanıklar suçsuz olsalar bile Rum yargıcın insafına kalıyordu. Bunun da başka bir tehlikesi de Rum yargıçlardan alınacak tutuklama ve arama emirleri ile ikide bir Türk evleri ve yerleşim yerlerinin aranması, kişilerin tutuklanıp baskı altına alınması idi;

8. Güvenlik Kuvvetlerinin, polis ve jandarma olarak ikiye ayrılmasına son verilmesi;

9. Güvenlik Kuvvetlerinin sayısının yasa ile belirlenmesi; Anayasa'ya göre Cumhurbaşkanı ve yardımcısı sayıyı ortaklaşa olarak azaltıp çoğaltabilirdi;

10. Hükümete ve orduya iki toplumun katılma oranlarının iki toplumun nüfus oranına göre değiştirilmesi; Bu önerinin kabulü, Kıbrıs Türkleri için yok olmayı kabul etmekte;

11. Kamu Hizmeti Komisyonu'nun üye sayısının 10'dan 5'e indirilmesi; On üyeden üçü Türk'tü;

12. Amme (Kamu) Hizmeti Komisyonu'nun tüm kararları basit çoğunlukla alması. Bu durumda çoğunlukta olan Rum üyelerin her istediği olacaktı;

13. Rum Toplum Meclisi'nin yürürlükten kalkması; Bu öneri de Rumların Cumhuriyet yönetimini bir Rum yönetimi yapmak girişiminin bir sonucusuydu.

Makarios Ankara'ya son bir kez taleplerini bildirmiştir. Ancak Türkiye Hükümeti Makarios'un bu isteklerine 6 Aralık 1963'te yayınlanan bir bildiri ile bir kez daha reddetti. Bu kısa bildiride; Kıbrıs Cumhurbaşkanı'nın muhtırası Zürih ve Londra Antlaşmalarının ve Kıbrıs Anayasası'nın tadilini teklif etmektedir. Kıbrıs'taki Türklerin hayatı hak ve menfaatlerinin teminatını ihtiva eden bu vesikalar üzerinde müzakere açılmasını Türklerin hayatı hak ve menfaatlerinin teminatını ihtiva eden bu vesikalar üzerinde müzakere açılmasını isteyen böyle bir teklifin kabulüne imkân olmadığından reddine karar verilmiştir [2 s. 105]. Makarios bu olaya amacım Türkiye'den onay almak değildi, sadece bilgilendirmek olduğunu ifade etmiştir ve şunu da ekleyebiliriz ki, Makarios Anayasa tadil teklifini Türkiye'nin kabul

etmeyeceğini bilerek hazırladığı bir realitedir. Bu cevap, Türkiye'yi tahrik ederek, ortamı yeterince gerginleştirmektir. Neticede adadaki çatışmaların yoğunluğuna gözle görülür bir artış olmuştur. Ada nüfusunun genelinde bir gerginlik ve çekingenlik ortaya çıkmıştır. Bu yıllardaki bunalım çerçevesinde Türkiye'nin hep arka planda kaldığını söyleyebiliriz. Neden? Çünkü Türkiye Ada'da hep barıştan yana olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye'nin bu politikası Ada Rumları'nın daha da ileri safhada Enosis'i gerçekleştirmesine cesaret verdiğini de ortadadır. Fakat şurası da bir gerçektir ki, Kıbrıslı Rumlar Ankara'nın her an müdahale edebileceğinden, Kıbrıslı Türkler ise Rum saldırılarının şiddetinden her zaman korkmuşlardır. Görüldüğü gibi, asıl amaç, Kıbrıs'taki Türkleri basit bir azınlık haline getirmek, sonra da Hellenizmin Megalo İdeası'nın doğal bir sonucu olan Enosis'i gerçekleştirmektir.

Yunanlıların ve Ada Rumları'nın çoğunun öteden beri amaçladığı Enosis olduğundan Kıbrıs Sorunun dünya kamuoyunda tartışılmaya başladığı günden beri kendi lehlerine çevirmeye çalışıyorlardı.

Makarios'un Ankara ziyaretinden hangi izlenimle ayrıldığını tabiatıyla bilmiyoruz. Ancak Türkiye'nin kararlı tutumunu şahsen görüp, Türkiye'nin kendisini istediği gibi harekette serbest bırakmayacağına kanaat getirmiş olduğu muhakkaktır. Bu yüzden Kıbrıs hakkındaki düşüncelerini bir oldubitti şeklinde uygulamak üzere içlerinde Glafkos Klerides'in de bulunduğu üç kişilik bir grubu gizli bir eylem planı hazırlamakla görevlendirdi. Çalışma sonucunda da "Akritas Plan" hazırlandı.

a) Kıbrıs Bunalımı ve Akritas Planı

1960 Anayasası'nın ve devlet mekanizmasının özünü oluşturan maddelerin hayata geçirilmesi konusunda karşılaşılan güçlüklerin yarattığı siyasi gerginlik, 21 Aralık 1963 günü Toplumlararası çatışmaya dönüştü. Sonradan ortaya çıkan belgelerden de anlaşıldığı üzere bu şiddet eylemleri Ada'daki Türk Toplumunu yok etmeye yönelik planlı ve örgütlü bir girişimdir. Akritas Planı[2] olarak adlandırılan bu plana göre Enosisin önündeki en önemli engel olarak görülen Türklere söz konusu değişiklikler sonucunda ortaya çıkacak statüyü kabullenmezler ise sert tepki gösterilecektir. Türklerin gösterdiği tepkinin şiddet kullanılarak bastırılması eğer kısa zamanda başarılabilirse dışarıdan bir müdahale de olmayacaktır [13 s. 84].

21 Nisan 1966 tarihli Patris Gazetesi'nde yayınlanan bu plana göre Kıbrıs'taki Türk halkı ani bir saldırı ile tümüyle yok edilecek ve ada Yunanistan'la bağlanacaktı. Bu planın hazırlayıcıları arasında Akritas kod adlı İşleri Bakanı Yorgacis, Cumhurbaşkanı Makarios, Meclis Başkanı Klerides gibi isimler de bulunmaktaydı [14 s. 157]. Kısa sürede bu örgüt Ada sathına yayıldı; 6 il merkeziyle Güzeyurt'ta örgüt merkezleri kuruldu. Örgütün görevlendirilen yeni üyeleri kurulmakta olan hükümet mekanizmasında kilit mevkilere getirildiler. Klerides'e göre önceleri 500 olan üye sayısı 1963 sonlarında 1800'e yükseldi. EOKA'nın silahları bu yeni örgüte geçti. Ayrıca Yunanistan, Mısır ve diğer komşu ülkelerden bu örgüt için yeni silah ve cephane temin edilmiştir [15 s. 165-166].

b) Planın Ana Hatları

1. Makarios'un verdiği demeçler milli dava alacağı yönü göstermek,
2. Asıl amaç olarak belirlenen Enosis hedefi değişmeyecek,
3. Amaca ulaşmak için iç ve dış tahrikler izlenecek,
4. EOKA müdahalesinin son safhasında Kıbrıs davası dünya kamuoyuna ve diplomatik çevrelere "Kıbrıs halkının self-determinasyon hakkına kavuşması" şeklinde sunulması,
5. Kıbrıs liderliği yerinde bir davranışla anlaşmaları halk oyuna sunmamış ve elimizdeki bu durum kozolması,
6. Kıbrıs'ın şimdiye kadar Rumlar tarafından idare edildiğini, Türkler'in ise sadece olumsuz, barışı bozantaraf, uygarlıktan uzak barbar bir toplum, demokratikleşme için atılan adımlarda fren rolü oynadığı anlatan girişimlerde bulunmak,
7. Gizliliğe uyularak hareket içindeki sırları hangi şart altında olursa olsun açıklamamak.

c) Kıbrıs'ta Toplumlararası Arası Çatışmalar Başlıyor

Aslında esas saldırılar 25 Mart 1962'de başlamıştı[16 s. 8]. Lefkoşa'nın Rum kesimindeki iki camiye

(Bayraktar ve Ömeriye) şafak vakti saatli bomba atılmıştır. 17 Eylül 1962’de ise Türk Toplumunu Meclis Başkanı Rauf Denktaş’ın bürosunda patlama olmuştur. Rumların bu teröristlik saldırılarına Kıbrıs Toplumunu sert bir biçimde protesto etti. Lefke Türk Gençliği; “Kıbrıs’ı fethi sırasında ilk şehit düşen Bayraktar’ın Türbesine ve dini merkezlerine Rumların yaptığı alçakça tecavüzlerin şiddetle telin ettiği ve Başbakan İnönü’ye çektikleri telgrafta, daima Anavatan Türkiye’ye bağlılığın tam olduğunu bildiririz diyordu” [16 s. 8].

Bununla da yetinmeyen Makarios ve kurmayları, Yorgacis’in emriyle 4Aralık 1963’te Kıbrıs Türklerini imha nedenlerine bir dahasını eklemek maksadıyla Lefkoşa’nın Baf kapısındaki bir EOKA’cı Markos Drakos’un heykeline bomba patlattırırılar [17 s. 138]. Polisin işe karışmasından iki saat sonra EOKA, derhal birbildiri yayınlayarak, bombanın Türkler tarafından koyulduğunu ilan etti. Ertesine Rum lise öğrencileri heykelin etrafında miting yaparak, Türkler aleyhinde gösteride bulundular. Ancak Türkler de bu ithamı şiddetle reddettiler ve bunun bir komplo olduğun belirttiler. Türkler kendilerinin yapmadığını savunmasına rağmen,

Kıbrıs Adası’nda iki toplum arasındaki gerginlik yatışmadı. Rumlar bununla da yetinmeyip aynıgün Lefkoşa’daki Atatürk büstüne de saldırdılar. Ertesi gününde Türkiye Büyükelçilik binasına ve Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Yardımcısının ikametgâhına ateş açtılar. Ayrıca Türk ve Yunan subayları arasında karargâhta bir çatışma oldu [2 s. 115].

Lefkoşa’daki evlerini terk eden Türk memurlar Elçiliğe sığındılar. 12 Türk öldürüldü ve 50 kişide yaralandı. Rumlar 1963 yılı Kanlı Noel saldırıları neticesinde Lefkoşa’ya hâkim olursa tüm adaya hâkim olacaklarını düşünüyorlardı. Bunun için en büyük engel olarak gördükleri Lefkoşa’ya bağlı Küçük Kaymaklı kasabasıydı. 1960 nüfus sayımına göre kasabada 5126 Türk, 1133 Rum yaşamaktaydı. Çünkü kasaba önemli bir Türk yerleşme merkezi halindeydi. Rum saldırısı köye 22 Aralık günü başladı. Küçük Kaymaklı’nın dış dünya ile irtibatın tamamen kestiler. 23 Aralık’tan itibaren yeni takviye kuvvetleri alan Rum saldırganların başına EOKA’cı canı Nikos Sampson geçti. Diğer taraftan Kıbrıs’taki Yunan alayıda saldırganlarla birleşerek bütün güçlerini bölgeye teksif etmişti. Artık “Akritas Planı” fiilen tatbikata konuldu ve Kıbrıs Adası resmen iç savaşa sürüklendi. Ayrıca Rumları daha da cesaretlendiren 22 Aralık’taki Makarios’un Garanti Antlaşmalarını tanımadığını ilan etmesi oldu.

Türk Mücahitleri 5000 Türk’ün sorumluluğunu üzerlerine almaları hasebiyle bölgeyi terke karar verdiler ve bunu 24 Aralık gününden itibaren uygulamaya başladılar. 3000 Türk’ü Hamit köye gönderdi ve 2000 Türk’ü ise Lefkoşa’nın emin bölgelerine sevk ettiler. Rum çeteleri 24 Aralık günü Lefkoşa ve diğer Türk bölgelerine saldırıya devam ettiler. Aynı gün Kumsal bölgesine saldıran Rumlar, tarihin eşini kaydetmediği en alçakça cinayeti işlediler. Kıbrıs’taki Türk Alayında doktor olarak görev yapmakta olan Binbaşı Nihat İlhan’ın evine saldırarak, kendilerini korumakta aciz olan 37 yaşındaki eşi Mürvet İlhan’ı, altı yaşındaki oğlu Murat’la, dört yaşındaki Kudsi’yi ve henüz altı aylık olan Hakan’ı banyo küvetinde kurşun yağmuruyla vahşice katlettiler [2 s. 118].

d) Türkiye’nin Müdahaleleri

Türk Hükümeti gelişen olayları sükûnetle ve fakat dikkatle izlediğini açıklamış ve daha sonra gerekli diplomatik teşebbüslere geçebilmiştir. 23 Aralık 1963’te İngiltere ve Yunanistan hükümetleri nezdinde harekete geçti. Rum saldırılarının önlenmesi için birlikte harekete geçilmesini istedi. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, 24 Aralık 1963’te Millet Meclisinde yaptığı konuşmada girilen olayları; “Teşhisimiz, olayların mürettep olduğu ve hukuki alanda başarı elde edemeyeceklerini anlayan Kıbrıs Rumlarının işi bu defa tecavüze dökerek Kıbrıs Türklerini ve Türkiye’yi tahrik edip mukabil harekete sevk etmeyi gözettikleri merkezindedir” şeklinde değerlendirmiştir. Feridun Cemal Erkin’in 26 Aralık 1963 tarihinde Cumhuriyet Senatosunda verdiği bilgilere göre 24 Aralık 1963 günü öğleye kadar 24 Türk öldürülmüş, 40’ıda yaralanmıştı. Bu gelişme üzerine Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Hükümetleri nezdinde 23 Aralık 1963 tarihinde teşebbüs yaparak Rumların saldırılarını durdurmak için ellerindeki bütün imkânları kullanmalarını istemiştir. İngiltere ve Yunanistan Büyükelçiliklerine bu hususta yapılan teşebbüsün Garanti Antlaşmasının uygulanmasına bir başlangıç olacağına belirtilmiştir.

Bu teşebbüs üzerine Garanti Antlaşmasına taraf üç devlet 24 Aralık 1963'te Lefkoşa'da şu ortak bildiriye yayınlamışlardır; “Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Hükümetleri Garanti Antlaşmasını imza eden devletler sıfatı ile Kıbrıs Hükümeti ile Türk ve Rum toplumlarını hâlihazır karışıklıklara son vermeye müştereken çağırırlar. Üç Hükümet, bu gece ateş kesilmesi için uygun bir saatin tespitine ve her iki toplumun buna riayetini istemeye Kıbrıs Hükümetini davet ederler. Üç Hükümet ayrıca hukuk nizamının korunması lüzumunu göz önünde tutarak bugünkü durumu doğuran güçlüklerin hallini yardım maksadıyla müştereken tavassuta bulunmayı teklif ederler” diyordu [2 s. 117].

Bu çağrıya Makarios oyalayıcı cevap vererek devam etmekte olan Rum saldırılarını durdurmaya yanaşmamıştır. 25 Aralık saat 01.00'de Ankara'da, İsmet Paşa Genelkurmay ve Dışişlerinin ileri gelenlerini topladı. Alınan karar bir Türk jet filosunun sabah vakti ada üzerinde alçaktan ihtar uçuşu yapması ve iki garantör devlete yeniden müracaatla, ateşin durdurulması için adadaki üç devlet kuvvetlerinin birlikte hareket etmelerinin istenmesi idi. Dışişleri Bakanı Erkin bu kararları sabah saat 02.00'de İngiliz, 02.30'da da Yunan Büyükelçilerine bildirdi [18 s. 403-404]. Türkiye NATO müttefiklerini de durumdan haberdar edilmeleri için NATO Delegatesine talimat verdi. 25 Aralık sabahı Yunanistan, üç devlet Dışişleri Bakanları arasında bir toplantı teklifi ile geldi. O sırada ilk iş ateşin kesilmesi olduğundan bu teklif İsmet Paşa tarafından kabul edilmedi. İstanbul'daki Türk Donanması Mersin'e gitmek üzere harekete geçmiştir. Orta Anadolu'daki askeri birlikler de Yunanistan sınırına kaydırılmıştır. Kıbrıs'taki Türk Alayı ise Kıbrıslı Türkleri korumak üzere garnizondan çıkarak Lefkoşa'nın Türk kesimine girerek savunma mevzilerine yerleşmişlerdir.

Türkiye Garanti Antlaşmasının münferiden harekete geçmek hususunda kendisine verdiği hakka dayanarak, Türk Hava Kuvvetlerine mensup jet uçaklarına 25 Aralık 1963 tarihinden saat on dörtten itibaren Lefkoşa üzerinde çarpışmaların durdurulması amacını güden ihtar uçuşları yapmaları emri vermiştir. Türkiye'nin kesin girişimleri sonucunda 26 Aralık 1963 gecesi Lefkoşa'da İngiliz Yüksek Komiseri, Türkiye ve Yunanistan Büyükelçileri Kıbrıs Hükümetine, 26 Aralık 1963 gece yarısı, Ada'da asayişi temin için Barışı Koruma Kuvveti müdahaleye hazır olduklarını bildirdiler ve üçlü kuvvet devriye görevine fiilen başladı. Bu devrede Türkiye'nin politikası ilk önce adada düzen ve güvenliği sağlamak idi.

Sonuç

Türkiye'nin garantörlük hakkını kullanarak tek başına harekete geçmesi üzerine Makarios, Cumhurbaşkanı Muavini Dr. Küçük ile Rauf Denktaş'ı telefonla arayarak İngiliz Yüksek Komiserliği'nde bir toplantı yapılmasını talep etmiştir. Olaylar neticesinde toplanan toplantıda “Yeşil Hat” Antlaşması imzalanarak Kıbrıs'ın taksimi fiilen gerçekleşme yoluna girdiğini söyleyebiliriz. Yöneticiler ve memurlar

ancak kendi bölgelerinde görevlerini sürdürebilmek durumuna düşmüşlerdi. Böylece devlet mekanizmasını elerine geçiren Rumlar karşısında Türkler de kendi yönetimlerini kurmuştur.

Kaynaklar

1. Murat Sarica, vd, Kıbrıs Sorunu, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1975. – 415 s.
2. Dinora Zhumatayeva, Kıbrıs Sorunu ve Kıbrıs Barış Harekatı'nın SSCB Kamuoyuna Yankıları, Basılmamış Doktor Tezi, Ankara 2013. – 454 s.
3. Süleyman Koç, Dünden – Bugüne Kıbrıs Sorunu ve Stratejik Yaklaşımlar, IQ Kültürsanat Yayınları, İstanbul 2005. – 576 s.
4. Mehmet Gönübol, vd, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), Siyasal Kitabevi, Ankara 1996. – 730 s.
5. Zehra (Yalçınkaya) Cerrahoğlu, Birleşmiş Milletler Gözetiminde Kıbrıs Sorunu İle İlgili Olarak Yapılan Toplumlararası Görüşmeler (1968-1990), Kalkan Matbaacılık, Ankara 1998. – 283 s.
6. Hrisostomos Perikleus, Tarihsel Süreçten Kıbrıs Referandumuna, Galerî Kültür Yayınları, Lefkoşa 2011. – 532 s.
7. Aslan Turlybek, Dinora Zhumatayeva, Kıbrıs'ta Kanlı Noel Olayları ve Yaşanan Gelişmeler, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің 70 жылдығына арналған «Нұрпейіс оқулары» аясында өтетін Қазақстан жолы 2050 және тарих ғылымы: жетістіктері мен болашағы, атты халықаралық ғылыми-тәжірбиелік конференция, Алматы 14 наурыз 2014. – 260-271 ss.
8. Soyalp Tamçelik, Kıbrıs'ta Güvenlik Stratejileri ve Kriz Yönetimi, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2003. – 460 s.
9. Kudret Özersay, Kıbrıs Sorunu Hukusal Bir İnceleme, ASAM Yayınları, Ankara 2002. – 423 s.
10. Erol Mütercimler, Kıbrıs Barış Harekatı'nın Bilinmeyen Yönleri Satılık Ada Kıbrıs, Alfa Yayınları, İstanbul 2007. – 752 s.

- 11.Djengis Hakov, Politicheskata Borba v Turtsia 1960 – 1971, Bulgarska Akademia na Naukite İnstitutpo Balkanisika, Sofia 1979.
- 12.Mehmet Hasgüler, Soğuk Savaştan Günümüze Kıbrıs Sorunu, Haz: Neşecan Balkan, Sungur Savran, “Sürekli Kriz PolitikalarıTürkiye’de Sınıf, İdeoloji ve Devlet”, Metis Yayınları, İstanbul 2004.
- 13.Fuat Aksu, Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi, Bağlam Yayınları, İstanbul 2008.– 309 s.
- 14.Kemal Akmaral, Kıbrıs Türkü’nü İmhayı Hedefleyen Akritas Planı ve Annan’a dek Uzanan PlanlarSüreciyle Kıbrıs, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2004.– 349 s.
- 15.Rauf R. Denктаş, Kıbrıs Girit Olmasın, Remzi Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul 2004.– 246 s.
- 16.Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.01.7.41.8.
- 17.Behçet Kemal Çağlar,“Kıbrıs’ta 1963 – 1964 Olayları”, Haz: DervişManizade, Kıbrıs dün bugün yarın,Yaylacık Matbaası, İstanbul 1975.– 573 s.
- 18.Kamuran Gürün, Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939’dan Günümüze Kadar), Ankara ÜniversitesiSiyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983.– 415 s.

References

- 1.Murat Sarıca, vd, Kıbrıs Sorunu, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1975. – 415 s.
- 2.Dinora Zhumatayeva, Kıbrıs Sorunu ve Kıbrıs Barış Harekati’nin SSCB Kamuoyuna Yankıları,Basılmamış Doktor Tezi, Ankara 2013. – 454 s.
- 3.Süleyman Koch, Dünden – Bugüne Kıbrıs Sorunu ve Stratejik Yaklaşımlar, IQ Kültürsanat Yayınları,İstanbul 2005.– 576 s.
- 4.Mehmet Gönübol, vd, Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), Siyasal Kitabevi, Ankara 1996.–730 s.
- 5.Zehra (Yalçınkaya) Cerrahoğlu, Birleşmiş Milletler Gözetiminde Kıbrıs Sorunu İle İlgili OlarakYapılan Toplumlararası Görüşmeler (1968-1990), Kalkan Matbaacılık, Ankara 1998. – 283 s.
- 6.Hrisostomos Perikleus, Tarihsel Sürechten Kıbrıs Referandumuna, Galeri Kültür Yayınları, Lefkosha2011. – 532 s.
- 7.Aslan Turlybek, Dinora Zhumatayeva, Kıbrıs’ta Kanlı Noel Olayları ve Yashanan Gelişmeler, Khazakmemlekettik kizdar pedagogikalik universitetinin 70 zhildigina arnalgan «Nurpeys okuları» ayasında otetin Kazakhstan zholı 2050 zhane narih gilimi: zhetistikteri men bolashagi, atti halıkaralıq gılimitazhirbyelik konferensya, Almati, 14 nauriz 2014.– 260-271 ss.
- 8.Soyalp Tamchelık, Kıbrıs’ta Güvenlik Stratejileri ve Kriz Yönetimi, ODTÜ Yayıncılık, Ankara 2003.–460 s.
- 9.Kudret Özersay, Kıbrıs Sorunu Hukusal Bir İnceleme, ASAM Yayınları, Ankara 2002.– 423 s.
- 10.Erol Mütercimler, Kıbrıs Barış Harekati’nin Bilinmeyen Yönleri Satılık Ada Kıbrıs, Alfa Yayınları,İstanbul 2007.– 752 s.
- 11.Djengis Hakov, Politicheskata Borba v Turtsia 1960 – 1971, Bulgarska Akademia na Naukite İnstitutpo Balkanisika, Sofia 1979.
- 12.Mehmet Hasgüler, Soğuk Savaştan Günümüze Kıbrıs Sorunu, Haz: Neşecan Balkan, SungurSavran, “Sürekli Kriz Politikaları Türkiye’de Sınıf, İdeoloji ve Devlet”, Metis Yayınları, İstanbul 2004.
- 13.Fuat Aksu, Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi, Bağlam Yayınları, İstanbul 2008.– 309 s.
- 14.Kemal Akmaral, Kıbrıs Turku’nü İmhayı Hedefleyen Akritas Planı ve Annan’a dek Uzanan PlanlarSureciyle Kıbrıs, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2004.– 349 s.
- 15.Rauf R. Denktash, Kıbrıs Girit Olmasın, Remzi Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul 2004.– 246 s.
- 16.Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.01.7.41.8.
- 17.Behçet Kemal Chaglar,“Kıbrıs’ta 1963 – 1964 Olayları”, Haz: DervishManizade, Kıbrıs dun bugunyarın, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1975.– 573 s.
- 18.Kamuran Gürün, Dış İlişkiler ve Turk Politikası (1939’dan Günümüze Kadar), Ankara ÜniversitesiSiyasal Bilgiler Fakultesi Yayınları, Ankara 1983.– 415 s.

МАЗМҰНЫ

Әбжанов Х.М.	
ҒАЛЫМ ЖОЛЫ.....	8
Бакторазов С.У.	
КЕҢЕС ҮКІМЕТІ ЖАЗАЛАУ ОРГАНДАРЫНЫҢ КҮШЕЮІНІҢ ОҢТҮСТІК ҚАЗАҚСТАН АУМАҒЫНА ӘСЕРІ..	17
Боранбаева Б.С.	
ПАРТИЗАН ОТРЯДЫНЫҢ БАЙЛАНЫСШЫСЫ ҚАЗАҚ ҚЫЗЫ – НҮРҒАНЫМ БАЙСЕИТОВА.....	24
Жұматаева Д., Тұрлыбек А.	
1963 – 1964 Ж. КИПІРДЕГІ ҚАҚТЫҒЫС.....	31
Жүгенбаева Г.С., Қоңқабаева А.Н., Бұрханов Б.Б., Байжұманова З.Б.	
АУЫЗША ТАРИХ: ДЕРЕКТЕМЕЛІК ТАЛДАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	40
Ибраева А.Ғ., Құнанбаева Ш.Б.	
ҚАЗАҚСТАН ЖЕРІНДЕГІ АЛҒАШҚЫ МУЗЕЙЛЕРДІҢ КОЛЛЕКЦИЯЛЫҚ ҚОРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	52
Картаева Т.Е.	
ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНДАҒЫ БЕТАШАР РӨСІМІ.....	58
Көбеев Р.Д.	
КЕҢЕС АРМИЯСЫНДАҒЫ СОЛДАТ-МҰСЫЛМАНДАР: ҰҚСАСТЫҚҚА ТЕСТ? (тарихнамалық шолу).....	64
Малбаков Д.М., Сарыбаев М.С.	
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СЫРТҚЫ САЯСАТЫНДАҒЫ АУҒАНСТАН МӘСЕЛЕСІ МЕН АЙМАҚТЫҚ ЖӘНЕ АЙМАҚТЫҚ ЕМЕС АКТОРЛАР (2001-2011 ЖЖ.).....	71
Мармونتова Т.В., Шадаева Ш.А.	
ЖАҢА ЗАМАНДАҒЫ ӨЗБЕК – ТӘЖІК ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫ.....	78
Нурсултанова Л.Н., Мармونتова Т.В.	
ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ ӨЗБЕК - ҚЫРҒЫЗ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫ.....	86
Өтепова Г.Е., Садықова А.М.	
ҚАЗАҚСТАНДА ӘКІМШІЛІК-АУМАҚТЫҚ ЖҮЙЕНІ ӨЗГЕРТУГЕ ҚАТЫСТЫ РЕСЕЙ ИМПЕРИЯСЫНЫҢ ЗАҢНАМАСЫ.....	95
Пилипчук Я.В.	
СКАНДИНАВИЯ ЖӘНЕ АЛТЫН ОРДА: ШЫНДЫҚ ПЕН ДАҚПЫРТ.....	104
Рахимова Г.	
ФЕРҒАНА АЛҚАБЫНДАҒЫ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫН ХИМИЯЛАНДЫРУДЫҢ САЛДАРЫ. 1950-1990 жж.	108
Саркенова К.	
ЕКІ САНАҚ (1926-1939) АРАЛЫҒЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТҮРКІ ХАЛЫҚТАРЫ.....	113
Төленова З.М.	
1916 ЖЫЛҒЫ МЕРКІ КӨТЕРІЛІСІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ЖЕТЕКШІСІ АҚҚӨЗ БАТЫР ХАҢЫНДА.....	120
Уалтаева А.С.	
ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЭТНОМӘДЕНИ ӨРТҮРЛІЛІГІ.....	127
Ускенбай К.	
ҚАЗАҚСТАН ШЫҒЫСХАНДАРЫНЫҢ НУМИЗМАТИКАСЫНА ҚОСҚАН ҚҰНДЫ ҮЛЕСІ.....	132
Хорват В.	
СОЛТҮСТІК ВЕНГРИЯДАҒЫ СКИФ КЕЗЕҢІНІҢ ҚОРЫМДАРЫ (алдын ала есеп).....	136
Шайхығалиев Е.А., Бекишев К.О.	
ТУРИЗМДІ ДАМУДЫҢ НЕГІЗГІ КЕЗЕҢДЕРІ.....	146

СОДЕРЖАНИЕ

Әбжанов Х.М. ПУТЬ УЧЕНОГО.....	8
Бакторазов С.У. ВЛИЯНИЕ УСИЛЕНИЯ КАРАТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ СОВЕТСКОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА НА ТЕРРИТОРИЮ ЮЖНОГО КАЗАХСТАНА.....	17
Боранбаева Б.С. СВЯЗИСТ ПАРТИЗАНСКОГО ОТРЯДА КАЗАШКА - НУРГАНЫМ БАЙСЕИТОВА.....	24
Жұматаева Д., Тұрлыбек А. КИПРСКИЙ КОНФЛИКТ 1963 – 1964гг.....	31
Жүгенбаева Г.С., Қоңқабаева А.Н., Бұрханов Б.Б., Байжұманова З.Б. УСТНАЯ ИСТОРИЯ: ПРОБЛЕМЫ АНАЛИЗА ДАННЫХ.....	40
Ибраева А.Ғ., Құнанбаева Ш.Б. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ КОЛЛЕКЦИОННОГО ФОНДА ПЕРВЫХ МУЗЕЕВ НА ЗЕМЛЕ КАЗАХСТАНА.....	52
Картаева Т.Е. ЦЕРЕМОНИЯ БЕТАШАРА В КАЗАХСКОМ НАРОДЕ.....	58
Кобеев Р.Д. СОЛДАТЫ-МУСУЛЬМАНЕ В СОВЕТСКОЙ АРМИИ: ТЕСТ НА ИДЕНТИЧНОСТЬ? (историографический обзор).....	64
Малбаков Д.М., Сарыбаев М.С. ПРОБЛЕМА АФГАНИСТАНА ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И УЧАСТИЕ РЕГИОНАЛЬНЫХ И НЕРЕГИОНАЛЬНЫХ ФАКТОРОВ (2001-2011 ГГ.).....	71
Мармونتova Т.В., Шадаева Ш.А. УЗБЕКСКО-ТАДЖИКСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В НОВОЕ ВРЕМЯ.....	78
Нурсултанова Л.Н., Мармونتova Т.В. УЗБЕКСКО - КЫРГЫЗСКИЕ ОТНОШЕНИЯ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ.....	86
Өтепова Г.Е., Садыкова А.М. ЗАКОНОДАТЕЛЬНОСТЬ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ ПО АДМИНИСТРАТИВНО-ТЕРРИТОРИАЛЬНОМУ УСТРОЙСТВУ КАЗАХСТАНА.....	95
Пилипчук Я.В. СКАНДИНАВИЯ И ЗОЛОТАЯ ОРДА: РЕАЛИИ И ВЫМЫСЕЛ.....	104
Рахимова Г. ПОСЛЕДСТВИЕ ХИМИЗАЦИИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В ФЕРГАНСКОГО ДОЛИНЕ. 1950-1990 гг.....	108
Саркенова К. ТЮРКСКИЕ НАРОДЫ КАЗАХСТАНА В МЕЖПЕРЕПИСНЫЙ ПЕРИОД (1926-1939).....	113
Төленова З.М. МЕРКЕНСКОЕ ВОССТАНИЕ 1916 ГОДА И ЕГО ЛИДЕР АККОЗ БАТЫР ХАХЫНДА.....	120
Уалтаева А.С. ЭТНОКУЛЬТУРНОЕ МНОГООБРАЗИЕ КАЗАХСТАНА.....	127
Ускенбай К. ЦЕННЫЙ ВКЛАД В НУМИЗМАТИКУ ЧИНГИЗИДОВ КАЗАХСТАНА.....	132
Хорват В. МОГИЛЬНИК СКИФСКОГО ВРЕМЕНИ СЕВЕРНОЙ ВЕНГРИИ (ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЙ ОТЧЁТ).....	136
Шайхығалиев Е.А., Бекишев К.О. ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА.....	146

CONTENTS

Abzhanov K.H.M. THE PATH OF THE SCHOLAR.....	8
Bakhtorazov S.U. THE IMPACT OF THE STRENGTHENING OF THE PENAL BODIES OF THE SOVIET GOVERNMENT ON THE TERRITORY OF SOUTH KAZAKHSTAN.....	17
Borandbayeva B.S. CONTACT OFFICER OF THE PARTISAN DETACHMENT KAZAKH KYZY-NURGANYM BAISEITOVA.....	24
Zhumatayeva D., Turlybek A. CYPRUS CONFLICT in 1963-1964.....	31
Zhugenbaeva G.S., Konkabaeva A.N., Burkhanov B.B., Baizhumanova Z.B. ORAL HISTORY: PROBLEMS OF REQUISITE ANALYSIS.....	40
Ibraeva A.G., Kunanbayeva Sh.B. FEATURES OF THE FORMATION OF THE COLLECTION FUND OF THE FIRST MUSEUMS IN KAZAKHSTAN.....	52
Kartayeva T.Ye. BETASHAR CEREMONY IN THE KAZAKH PEOPLE.....	58
Kubeyev R.D. MUSLIM SOLDIERS IN THE SOVIET ARMED FORCES: IDENTITY TEST? (Historiographical Review).....	64
Malbakov D.M., Sarybaev M.S. THE PROBLEM OF AFGHANISTAN IN THE FOREIGN POLICY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND PARTICIPATION OF REGIONAL AND NON-REGIONAL ACTORS (2001-2011).....	71
Marmontova T.V., Shadaeva Sh.A. UZBEK-TAJIK RELATIONS IN THE NEW AGE.....	78
Nursultan L.N., Marmontova T.V. THE MODERN RELATIONS BETWEEN UZBEKISTAN AND KYRGYZSTAN.....	86
Otepova G.E., Sadykova A.M. LEGISLATION OF THE RUSSIAN EMPIRE ON THE ADMINISTRATIVE AND TERRITORIAL STRUCTURE OF KAZAKHSTAN.....	95
Pylypchuk Ya.V. SCANDINAVIA AND THE GOLDEN HORDE: BETWEEN REALITY AND FICTION.....	104
Rakhimova G. CONSEQUENCES OF CHEMICALIZATION OF AGRICULTURE IN THE FERGHANA VALLEY. 1950-1990.....	108
Sarkenova K. THE TURKIC PEOPLES OF KAZAKHSTAN IN BETWEEN CENSUSES OF POPULATION (1926-1939).....	113
Tulenova Z.M. MERKE UPRISING OF 1916 AND ITS LEADER AKKOZ KOSSANOV.....	120
Ualtaeva A.S. ETHNO-CULTURAL DIVERSITY OF KAZAKHSTAN.....	127
Uskenbay K. CNY IN NUMISMATICS CHINGIZIDOV KAZAKHSTAN.....	132
Horvath V. SCYTHIAN AGE CEMETERY AT EGER-NAGY EGED IN NORTH- HUNGARY (PRELIMINARY REPORT).....	136
Shaikhygaliev E.A., Bekishev K.O. THE MAIN STAGES OF TOURISM DEVELOPMENT.....	146

EDU.E-HISTORY.KZ

электрондық ғылыми журналы 2016. 3(7)

Бас редактор:
Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:
Зикирбаева В.С.

Жарияланған күні: 30.09.2016.
Пішімі 70х100/16. Баспа табағы 26,6.

Құрылтайшысы және баспагері:
Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:
050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
ШЖҚ РМКТел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Е-mail: edu.history@bk.ru.
Журнал сайты: <https://edu.e-history.kz>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:
050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй